

סופרים וסופרים

הצופה

עורך: יהושע שמש

מדברי הגרי"ד סולובייצ'יק זצ"ל ליוהכ"פ

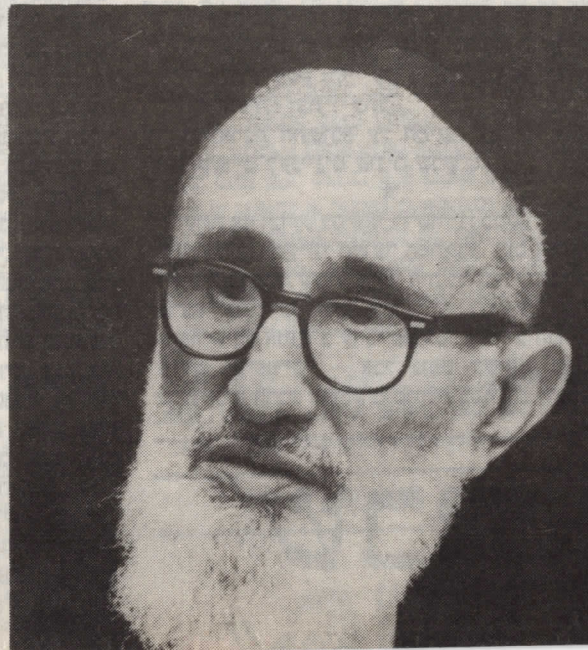
קריאת שמע ביום הכיפורים

מאת שלמה זאב פיק

הרבה מדברי מרן הגאון הרב ר' יוסף דוד סולובייצ'יק זצ"ל, ראש ישיבת רכנו יצחק אלחנן וראב"ד דעיר בוסטון, ראו אור עוד בחייו בספרים 'על התשובה' (ירושלים, תשל"ה), 'ימי זיכרון' (ירושלים, תשמ"ט) ומקצתם בספר 'דברי השקפה' (ירושלים, תשנ"ב). הספר הראשון גם תורגם לאנגלית, ואילו שני הספרים האחרונים אינם נגישים לדוברי אנגלית. חסרון זה תוקן לאחרונה, באופן חלקי על ידי ד"ר ארנוולד לוסטיגר בספרו באנגלית שיש לו גם כותרת עברית: לפני ה' תטהרו. רוב החומר מתמקד בדרשות משנת תשל"ד ואילך, ושני הפרקים הראשונים של הספר התפרסמו בעברית בספר 'ימי זיכרון' ובערך שלישי מיתר הפרקים התפרסם בספר 'דברי השקפה', וממילא יש הרבה חומר חדש שלא נמצא בספר העברי.

יתר-עליכן, המחבר סידר את החומר לפי נושאים, ולא לפי סדר הדרשות. מחד גיסא, החומר מרוכז לפני הקורא בנושא שלם, למשל המסר של השופר, או אדם כגברא או חפצא, בידורים בעניין סליחות (הכוללים שיעור משנת תשכ"ח בבוסטון, ופורסם לפני שנה בחוברת השישית של הסדרה 'נוראות הרב'), לקראת יוה"כ, דרשתו של רבי עקיבא במשנה האחרונה של מסכת יומא, משמעות השמות של יוה"כ, עיצומו של יוה"כ מכפר, עניין העבודה, מנחה ונעילה ביוה"כ. אבל מאידך גיסא, רצף השיעורים נקטע לפעמים באמצע, במיוחד למי שרביא בהם. המחבר הוסיף מראי מקום והפניות

שמע שלכתחילה "צריך להשמיע לאזנו מה שמוציא בפיו", עין אר"ח, סב:ג (שד"פ) מוצאים אנו שינוי באמירת הפסוק "שמע ישראל" בקדושה של מוספי שבת ויום טוב בה אנו אומרים את הפסוק הראשון של קריאת שמע כדבר שבקדושה. באופן זה, אמירת "שמע ישראל, ה' אלוהינו ה' אחד", הופכת מקריאה פרטית להצהרה רבים ולדבר שבקדושה.

כאן כפתחה לפיוט. כך, שהפיוט מבשר את קריאת השמע הבאה בעקבותיה כדבר שבקדושה. (כדרך כלל, יש חיוב לעמוד בתפילות שיש להם מעמד של דבר שבקדושה, אבל קריאת שמע של יום הכיפורים יוצאת דופן, עפ"י הפסוק "בלכתך בדרך" המאפשר ישיבה באמירת קריאת שמע). ולמה דבר זה מותר הרי בשכמל"ו אינו כשירת המלאכים, ואינו חלק מתורה שבכתב? התשובה

תלויה במפטיר של קריאת התורה, ששם יש ברכו וברכות התורה, והיינו דבר שבקדושה דרך ענייה וקריאה. לפי דברים אלו, יש שתי גישות להפטרה: יש כאן דבר שבקדושה בסיום לקריאת התורה וכסניף לענייה של ברכו הדורש מניין: או שיש כאן דבר שבקדושה עצמאי ללא ענייה וקריאה, ועצם דינו סותר את דברי מרן זצ"ל. וברור שתהיה בזה נפקות במקום שהיה מנין לקריאת התורה והמפטיר, ולפני קריאת ההפטרה ואמירת הברכה שלפניה יצאו אנשים, וכעת חסר מניין: לפי הצד הסובר שיש כאן דין עצמאי, אסור לברך על ההפטרה מפני שאין כאן מניין לקטע חדש של דבר שבקדושה. אך לפי הצד שקריאת ההפטרה היא כמשלימה את קריאת התורה, אם היה מניין לקריאת תורה, אפשר לברך ולקרוא את ההפטרה ללא מניין, בדומה לחזון שאמר חזרת הש"ץ עם מניין, אבל לפני אשרי ובא לציון יצאו אנשים ולא נשארו עשרה, ובכל זאת יאמר החזון קדיש תתקבל, מפני שזו השלמה וסניף לחזרת הש"ץ. ואכן מצאנו מחלוקת בין הביאור הלכה לסי' קפד, ד"ה רק בציבור, שלמד שההפטרה היא קטע עצמאי של קריאת התורה, ואם אין מניין לקריאת ההפטרה, אסור לומר את הברכות (וכן הוא בכף החיים, רפ:יב). אבל ערוך השולחן, או"ח, קמג: א, מתיר במקרה כזה לומר את ההפטרה (ומסתמא זה משקף את מנהג ליטא המקובל, ועיין עוד במגן אברהם קמג:א ומחצית השקל).

Arbold Lustiger, Before Hashev You Shakkll be Purified: Rabbi Joseph B. Soloveitchik ob the Day of Awe, Edisob, B.J.: Ohr Publishibg, 1998
(2) + 170 + 16 עמודים, מחיר = \$21.59. תורתי לעמיתי ולחברי שסייעו לי רבות בליכון מספר

ליתר יצירותיו של הרב זצ"ל, אך חסר כאן מפתח למי שמחפש נושאים מסוימים.
עבור קוראי הצופה, נציג מדברי מרן זצ"ל שכמדומני לא ראו עדיין אור בלשון הקודש. ד"ר לוטטיגר כלל דברים אלו בנספח בסוף הספר, והם בנויים על דרשת הרב זצ"ל בין כסה לעשור, בתשרי תשל"ט.

מהותה של קריאת שמע ביום הכיפורים

פעמיים בכל יום מקבלים אנו עלינו עול מלכות שמים וקוראים קריאת שמע בתפילותינו. מיד אחרי הפסוק הראשון אנו אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" (להלן: בשכמל"ו). הגמרא במסכת פסחים, דף נו ע"א קובעת שאע"פ שהפסוק הראשון נאמר בקול רם, קוראים בשכמל"ו בשקט. הביאור נמצא בפרקי דרבי אליעזר: כשמש קיבל את התורה בהר סיני, הוא שמע את המלאכים אומרים בשכמל"ו בשקט, ולפיכך גם אנו נוהגים כך.

אעפ"כ הביאו הטור ושו"ע (או"ח תרי"ב: ב) מסורת עתיקה מאשכנז שביה"כ אומרים בשכמל"ו בקול רם. בעלי אגדה הסבירו תופעה זו, אבל הרב זצ"ל העדיף להסביר חילוק זה בין כל ימות השנה לבין יו"ה"ע על פי ניתוח הלכתי מרויך.
לכמה קטעים מן התפילות היומיות יש מעמד מיוחד שנקרא "דבר שבקדושה", ובתוכם "ברוך" ו"קדושה". הגדרת דבר כ"דבר שבקדושה" מחייבת מניין אנשים לאמירתה. מזה ניתן להסיק שקריאת שמע אינה דבר שבקדושה, שכן נאמרת היא ביחיד ואין צורך במניין. אף שאנו מעידים באמצעותה על ייחוד הבורא, מקיימים אנו את המצוה ע"י קריאה פשוטה של המקרא, ולא כהצהרה ברוב עם.

מאפיין מרכזי של דבר שבקדושה הוא תפקידו של שליח הציבור לגרום לתגובה מציבור השומעים. קדושה היא קריאה בדרך של ענייה וקריאה (reading responsive) כשהש"ץ מקריא והקהל עונה. פעולה זו היא כעין מעשי המלאכים, כשהאחד גורם לשני להגיב: "ונותנים רשות זה לזה". כל אחד מן הקהל, בין אם מדובר במלאכים, בין אם מדובר בבני אנוש, מבקש רשות מחברו למסור הצהרה. ממילא כל דבר שבקדושה חייב להיאמר בקול רם. (אמנם אמירת הפסוק הראשון של קריאת שמע בכל יום היא בקול רם – אבל מקור דין זה הוא בזה"ל קריאת

הגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל

כדי להדגים את ההבדל בין קריאת שמע של כל השנה כולה לבין קריאת שמע ביום הכיפורים, סיפר הרב זצ"ל שפעם ביקש מאביו (הגאון רבי משה סולוביצ'יק זצ"ל) לשאול את סבו, הגאון הר"ר חיים סולוביצ'יק זצ"ל מבריסק, אם מותר לומר בשכמל"ו בקול רם אחרי הפסוק הראשון של קריאת שמע. רבי חיים זצ"ל השיב שיחיד המתפלל יכול לאמרו בקול רם מאוד אם רצונו בכך, אך המתפלל במנין אסור לו לומר בשכמל"ו בקול רם, שהרי בכך הופכים את קריאת שמע לדבר שבקדושה.

ולמה אין להפוך קריאת שמע לדבר שבקדושה? התשובה לכך תלויה בהכנת מושג הקדושה עצמה. בתנ"ך מוצגת הקדושה כשירת המלאכים. אנו אומרים בפתיחה לקדושה: "נקרא את שמך בעולם כשם שמקדישים אותו בשמי מרום". מוכירים אנו את המלאכים, מפני שבני אדם במצבם השפל זקוקים להיתר מיוחד לומר את הקדושה. היתר זה מבוסס על העובדה שהצהרת המלאכים מופיעה בתורה שבכתב שניתנה באופן חופשי לעם ישראל ("ומדבר מתנה" (כמדבר כא"ט). אי"לכך, אנו רשאים לומר כל פסוק מהתנ"ך בקול רם.

אבל בשכמל"ו אינו מופיע בתורה שבכתב. אי"לכך, כשמתפללים בציבור, בשכמל"ו נאמר בקול נמוך בלבד, שהרי אם יאמרו זאת בקול רם, זה יהפוך את קריאת השמע לדבר שבקדושה מבלי שיהא אישור לכך.

היום היחיד בשנה שבו בשכמל"ו אכן נאמר בקול רם הוא יום הכיפורים, מפני שביום זה בלבד קריאת שמע הופכת להיות דבר שבקדושה. הרב זצ"ל הביא ראיה לזה מן הפיוט שנאמר ביום הכיפורים באמצע שירת המלאכים (=קדושה של ברכת קריאת שמע) שלפני קריאת שמע. וכך פותחים שני הבתים הראשונים:

קדוש אדיר בעליתו... בשכמל"ו
קדוש בתשובה שת סליחת... בשכמל"ו
לפי הרב זצ"ל, תפקידו ההלכתי של פיוט זה הוא להפוך את קריאת שמע לדבר שבקדושה. כל בית מתחיל במלה "קדוש" ומסיים בפזמון "בשכמל"ו". שירת המלאכים המשקפת דבר שבקדושה, משמשת

לכך היא שבשכמל"ו נאמר כתגובת העם לאמירת השם המפורש שיצא ע"י הכהן הגדול בקדושה ובטהרה במסגרת העבודה ביום הכיפורים. השם המפורש הינו האמצעי לכפרת הציבור בזמן שבת המקדש קיים, והמשפט בשכמל"ו הוא תגובת הציבור כדבר שבקדושה. (אכן, במקדש לא ענו אמן לברכות אלא בשכמל"ו, כדברי הגמרא בברכות סג ע"א, תענית דף טז ע"ב, ודברי הרמב"ם תעניות ד:טו, אבל ביום הכיפורים קיים מימד חדש בעבודה כתוצאה מכך שהשם הינו האמצעי לכפרת הציבור – עיין בדברי השקפה, עמ' 186-188 ובספרו של לוטטיגר, עמ' 137, שו"פ).

אשר על כן, הפסוק שמע ישראל הוא דבר שבקדושה בכל קדושה של תפילת מוסף של שבת וימי הרגל, וכן ביום הכיפורים, קריאת שמע כולה נהפכת לדבר שבקדושה. ולכן, בשכמל"ו בסוף תפילת נעילה נאמר שלוש פעמים בקול רם, מפני שכל תפילת הנעילה נושאת אופי של דבר שבקדושה.

בשולי דברי הרב זצ"ל

ברצוני להעיר כמה הערות על דברי מרן זצ"ל. אמנם קריאת שמע ביה"כ מקבלת דין של דבר שבקדושה, אבל שונה היא מיתר תפילות שיש להם דין זה. בקדושה ובקריש וברכו, לולי הענייה וקריאה במניין, אין היחיד יכול לאומרו כלל, אך לא ייתכן לומר שקריאת שמע הופקעה מדינה להיאמר ע"י יחיד כמו בכל ימות השנה. לכן, לפי הרב זצ"ל, מוכרחים לומר, שבקריאת שמע בציבור אמנם יש קיום של דבר בציבור המתבטא ע"י אמירת בשכמל"ו בקול רם, אבל היא אינה הופכת להיות כולה דבר שבקדושה המפקיעה אמירתה ביחידות.

לפי דברי הרב זצ"ל שהמאפיין של דבר שבקדושה הוא אמירתה בציבור ודרך ענייה וקריאה, קשה מדין ההפסדה שאמנם דרוש מניין לאמרה, אבל אין כאן שום דין של ענייה וקריאה. ואמנם שמעתי מעמיטי שאפשר לומר שההפסדה

חיים חמיאל עולמי כל

עולמי כל
נב"ל,
בשיר אחד קצהו;
והשיר –
אינו מלא;
חרי הקט בו
לא נחרי צדיו,
והוא עצמו,
מלא על גדותיו
הנהו.
★
פתב אחד
על גב של ספר,
עולמות קורע –
אמונה
בזמנים משתנים;
אמונה בזמן –
מתח עבר והנה,
ומתח החוץ והפנים
שפכאן;
יש מאזא
אז... אז...
יש –
להיום חרו.
יש –
★
ואיש אמונה בודר,
בספר עתים עומד,
ובמצוקה
רזו גנז –
ויחשבה לו צדקה.